

Morale. Teoretyczne i metodologiczne aspekty badania zjawiska morale.

**Tom I, Marian Cieślarczyk, Aleksandra Skrabacz (red. nauk.),
Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Transdyscyplinarne
Centrum Badania Problemów Bezpieczeństwa UPH w Siedlcach,
Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-
-Humanistycznego w Siedlcach, Warszawa 2016, ss. 262**

oraz *Morale. Morale w świetle wyników badań i w procesie dydaktycznym.*

**Tom II, Maryla Fałdowska, Agnieszka Filipek, Joanna Ważniewska
(red. nauk.), Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej,
Transdyscyplinarne Centrum Badania Problemów Bezpieczeństwa UPH
w Siedlcach, Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-
-Humanistycznego w Siedlcach, Warszawa 2016, ss. 370.**

*Morale. Theoretical and methodological aspects of exploring the phenomenon
of morale.* Volume I, Marian Cieślarczyk, Aleksandra Skrabacz (eds.)

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Transdyscyplinarne Centrum
Badania Problemów Bezpieczeństwa UPH w Siedlcach,
Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w
Siedlcach, Warsaw 2016, pp. 262

and *Morale. Morale in the light of research results and the didactic
process.* Volume II, Maryla Fałdowska, Agnieszka Filipek, Joanna Waż-
niewska (eds.), Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Transdyscy-
plinarne Centrum Badania Problemów Bezpieczeństwa UPH w Siedlcach,
Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w
Siedlcach, Warsaw 2016, pp. 370.

Współcześnie problem morale wśród żołnierzy i funkcjonariuszy służb mundurowych zarówno w procesie dydaktycznym, jak i w badaniach naukowych poruszany był w bardzo ograniczonym zakresie. Książka pt. „Morale” składa się z dwóch tomów. Pierwszy z nich zatytułowany został „Teoretyczne i metodologiczne aspekty badania zjawiska morale” natomiast drugi „Morale w świetle wyników badań i w procesie dydaktycznym”.

Książka jest zbiorem publikacji autorów z zakresu nauk o bezpieczeństwie reprezentujących różne ośrodki naukowe w Polsce, jak i czynnych pracowników służb mundurowych.

Tom pierwszy pod tytułem „Teoretyczne i metodologiczne aspekty badania zjawiska morale” jest pod redakcją naukową Mariana Cieślarczyka oraz Aleksandry Skrabacz. Publikacja wydana została przy współpracy Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Transdyscyplinarnego Centrum Badania Problemów Bezpieczeństwa oraz Wojskowego Centrum Edukacji Obywatelskiej. Zawiera czternaście artykułów naukowych, w których autorzy przedstawili poglądy na temat teoretycznych i metodologicznych rozważań nad zagadnieniem morale.

We wstępie redaktorzy monografii dokonali omówienia zawartości i rekapitulacji treści publikacji zawartych w dwóch tomach podając informacje porządkowe i strukturalne książki.

Książka jest zbiorem referatów z V konferencji naukowej *O potrzebie i możliwościach diagnozowania oraz doskonalenia morale żołnierzy i funkcjonariuszy służb mundurowych* zorganizowanej 26 listopada 2015 roku w Siedlcach. Pozycja w sposób przystępny przedstawia teoretyczne i metodologiczne aspekty badania zjawiska morale.

Pierwszy tom książki otwierają artykuły odnoszące się ściśle do teoretycznego aspektu morale. Autorem pierwszej publikacji pt. „Przegląd stanowisk w badaniu morale” jest Adam Kołodziejczyk. Autor dokonuje przeglądu potocznego rozumienia pojęcia morale oraz koreluje je w relacji z moralnością. Precyzyjnie ukazuje różne aspekty definiowania, analizowania i badania morale żołnierzy i wojska. W sposób przejrzysty przedstawia przykłady badań morale wojska oraz ukazuje model rozwoju morale małych oddziałów wojskowych. Ukazuje relacje pomiędzy morale, spójnością jednostki a *esprit de corps*.

Autorami kolejnej publikacji pt. „Morale – potrzeba modelowania” są Mirosław Jan Dyrda i Joanna Zienkiewicz, którzy zaznaczają, że morale jest czynnikiem, który w głównej mierze decyduje o powodzeniu prowadzonych działań bojowych. Autorzy trafnie spostrzegają konieczność opracowania nieskomplikowanych wskaźników, które pozwoliłyby na trafną ocenę morale żołnierzy w realnych warunkach bojowych. Autorzy dokonali dogłębnej analizy przedstawionych wyników badań dotyczących poświęcenia żołnierzy, którzy doświadczyli realnego zagrożenia bojowego. Opisują model kształtowania morale oraz trafnie podkreśla ich korelację z badaniami empirycznymi. Autorzy akcentują konieczność teoretycznego ujmowania zjawiska morale w oparciu o doświadczenia. Do podobnych wniosków dochodzi Stanisław Kwiatkowski, który w artykule pt. „Diagnozowanie morale służb dyspozycyjnych (ramy teoretyczne projektowanej koncepcji badania)” opisuje

wskaźniki morale formacji militarynych, paramilitarynych i cywilnych określające stopień ich zdolności do zorganizowanego działania w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa. Dokonuje trafnej diagnozy cech charakteryzujących morale służb. Autor zaznacza rolę nastrojów społecznych jako wskaźników morale służb dyspozycyjnych.

Stanisław Topolewski w artykule „Morale – pojęcie i istota” przedstawia w sposób przystępny istotę, analizę i pojęcie morale. Autor dokonuje analizy pojęcia przez pryzmat przedstawicieli teoretyków myśli wojskowej, jak również psychologów, socjologów, pedagogów, etyków i autorów – praktyków. Autor słusznie dochodzi do stwierdzenia, że istotną rolę w procesie kształtowania morale pełni wychowanie w duchu patriotyzmu.

Referaty kolejnych autorów przedstawiają fenomen morale w perspektywie kulturowej. Marian Cieślarczyk w artykule „Relacje między morale a kulturą organizacyjną i kulturą bezpieczeństwa” dokonał dogłębnej analizy zależności pomiędzy morale człowieka i grup społecznych, a kulturą organizacyjną i kulturą bezpieczeństwa. Autor przedstawił innowacyjne podejście i próbę poszukiwania relacji pomiędzy morale człowieka, a jego kulturą organizacyjną i kulturą bezpieczeństwa oraz silnym powiązaniu tych trzech fenomenów. Rozważania autora są niezwykle inspirujące i przydatne w zrozumieniu istoty i znaczeniu kultury organizacyjnej i kultury bezpieczeństwa.

Juliusz Piwowarski i Wojciech Czajkowski w artykule „Kultura bezpieczeństwa a morale. Wyznaczniki skutecznego działania grup społecznych” dochodzą do podobnych wniosków. Przedstawiają czynniki i mechanizmy, które kierują człowiekiem w warunkach zagrożenia i opisują je przez pryzmat modelu wartości S.H. Schwartza. Autorzy w zrozumiwały sposób opisują wzajemne relacje z teorii Schartza korelując je z czynnikami osobowościowymi P.T. Costy i R. McCrae. Zaznaczają, że pewne elementy hierarchii wartości i czynników osobowościowych stanowią niejako rdzeń tego modelu. Te trzy teksty w spójny, choć nieco odmienny sposób, omawiają kwestię morale w perspektywie kulturowej.

Autor kolejnej publikacji Stanisław Jarmoszko podjął udaną próbę opisania powiązań morale z kulturą honoru. Autor w publikacji „Morale a zagadnienia kultury honoru” w sposób precyzyjny zdefiniował pojęcie morale opisując jego strukturę oraz podstawowe źródła. Autor w jasny sposób przedstawił (używając wykresów, grafów) relacje pomiędzy tymi dwoma zjawiskami.

Natalia Wiszniakowa-Zelinskiy w artykule „Psychologiczne metody diagnozowania i prognozowania kreatywności: diagnoza psychologiczna „kreatywny potencjał” dla pracowników służb mundurowych” opisuje stworzony przez siebie test „kreatywny potencjał” i „kreatywny potencjał – wersja rozszerzona”. Przedstawia ich główne cele, cechy i zastosowanie. Stwierdza, że te-

sty są narzędziem pozwalającym określić poziom kreatywności jednostki, jej predyspozycje i potencjał twórczy. Autorka przedstawiła w sposób jasny (rysunki, grafy, opisy) twórcze sylwetki i profile psychologiczne jednostki.

Odmienny sposób opisanego zjawiska morale przedstawia Katarzyna Czainska w artykule „Kształtowanie tożsamości indywidualnej i zbiorowej jako podstawa budowania morale żołnierzy oraz służb mundurowych z perspektywy nauki o zarządzaniu”. Autorka w sposób czytelny przedstawiała definicję, klasyfikację, elementy i czynniki wpływające na morale. W sposób interesujący wskazała zależność morale od postaw i tożsamości przyjmując przy tym perspektywę psychologiczno-socjologiczną. Autorka przytoczyła wyniki badań, z których jasno wyciąga wnioski, że istnieje bezpośrednia relacja pomiędzy sprawnością lidera, dowódcy, a sprawnością grupy oraz jej morale. W odwołaniu do tych badań autorka przedstawiła własne wnioski i zaproponowała zalecenia dotyczące kształtowania morale na podstawie koncepcji tożsamości.

Etycznymi aspektami morale, w artykule „Morale w wojski – etyczne aspekty i dylematy” zainteresował się Krzysztof Drabik. Autor opisuje znaczenie zjawiska morale i umiejscawia je na pograniczu indywidualizmu i kolektywizmu. Wymienia i opisuje w sposób jasny czynniki determinujące kształtowanie morale wśród żołnierzy. Autor stwierdza, że szczególnie ważnym aspektem morale jest czynnik etyczny. Słusznie stwierdza, że współcześnie morale wykracza poza przestrzeń *stricte* wojskową i coraz częściej dotyczy opisanego wzorca członka organizacji czy korporacji.

Kolejną interesującą publikacją poruszającą powiązania morale i etyki jest autorstwa Stanisława Piskorza pt. „Etyka żołnierzy i funkcjonariuszy służb mundurowych. Fundament teoretyczny”. Autor przybliżył trzy możliwości etyki (etykę cnoty, etykę deontologiczną i etykę teologiczną) i objaśnia, że etyka cnoty jest najbardziej stosowana w etyce wojskowej. Autor publikacji opisuje etykę arystotelesowską i w sposób dogłębny przedstawia analizę cnoty męstwa prezentowaną przez Platona i Arystotelesa. W dalszej części publikacji autor przedstawia krótki zarys etyki wojskowej oraz współczesną koncepcję etyki żołnierza na podstawie rozważań Józefa Bocheńskiego.

Katolo Don Artur J. jest autorem publikacji „Wojsko najemne czy powszechna służba wojskowa? Refleksje moralistów XV-XVII w.” Autor w sposób ciekawy przedstawia rolę wojskowości w państwie, którym zajmowali się moralisci. Autor ukazuje poglądy moralistów takich jak: N. Machiavelli czy T. Morus odnoszące się do służby wojsk najemnych. Opisuje również poglądy moralistów m.in. J. Ostroroga czy T. Campanella odnoszące się do powszechnej służby wojskowej czyli armii złożonej z obywateli.

W kolejnym artykule „Moralne aspekty służby wojskowej – tradycje i współczesność” Marian Marcinkowski i Janusz Świniarski opisują znacze-

nie moralności w służbie wojskowej. Autorzy dokonali obszernego i ciekawego opisu patriotycznej tradycji moralnej służby wojskowej. Autorzy podejmują ważną i społecznie wrażliwą problematykę dotyczącą wiodących wartości i norm w moralności żołnierzy.

Tom I wieńczy artykuł autorstwa Iwony Wąsowskiej-Wołków „Zjawisko morale w biznesie a bezpieczeństwo ekonomiczne przedsiębiorstwa. Rozważania ogólne – studium przypadku wierzyciel – dłużnik”. Autorka odnosi się do zjawiska morale w relacji z kulturą bezpieczeństwa ekonomicznego przedsiębiorstw. Rozważania autorki publikacji bazują na jej doświadczeniach zawodowych, co sprawia, że publikacja jest ciekawym podejściem do zjawiska morale w korelacji z kulturą bezpieczeństwa ekonomicznego. Autorka zaprezentowała z wykorzystaniem wykresu w sposób przystępny marginalizowany temat morale w procesach budowania struktur bezpieczeństwa.

Tom II pod tytułem „Morale w świetle wyników badań i w procesie dydaktycznym” jest pod redakcją naukową Maryli Fałdowskiej, Agnieszki Filipek oraz Joanny Ważniewskiej. Książka zawiera dwadzieścia cztery artykuły naukowe, w których autorzy przedstawili poglądy na temat rozważań empirycznych dotyczących zjawiska morale.

Tom I rozpoczyna interesująca publikacja Jerzego Kunikowskiego i Anny Nurzyńskiej „Jak wpływać i dbać o pielęgnowanie oraz kształtowanie morale w wojsku? Aspekt edukacyjny”. W artykule przedstawiono ujęcie morale oraz zwrócono uwagę na fakt, iż morale jest pochodną pozytywnych i negatywnych czynników występujących w życiu żołnierza. Autorzy wskazują, że należy umieć stosować metody podnoszenia morale w pododdziale i oddziale wojskowym niezależnie od stopnia czy wykonywanych czynności służbowych.

Kolejnym cennym artykułem jest „Postawa policjantów pododdziałów antyterrorystycznych policji w świetle badań naukowych”. Waldemar Zubrzycki w ciekawy sposób prezentuje niektóre czynniki kształtujące morale antyterrorystów, popierając je wynikami badań, które wskazują, iż priorytety funkcjonariuszy zmieniają się w toku odbywania służby.

Istotna jest również publikacja Konrada Harasima „Badanie postaw pracowniczych jako narzędzie wspomagające kształtowanie pożądanych zachowań w organizacji”. Autor dokonuje symplifikacji, prezentuje teoretyczne i empiryczne aspekty diagnozowania postaw, przedstawia wybrane metody pomiaru postaw oraz wskazuje na korzyści z tych badań.

Dalsze artykuły są równie wartościowe, gdyż odnoszą się do wyników badań niektórych aspektów morale w siłach zbrojnych i są one zaprezentowane w opracowaniach: Katarzyny Anny Groniek „Czynniki społeczne kształtujące morale żołnierzy zawodowych w świetle badań WBBS WCEO”,

Anny Gduli „Istota i znaczenia morale w identyfikacji żołnierzy zawodowych z Wojskiem Polskim”, Joanny Zauer „Poczucie patriotyzmu i postawy obywatelskie żołnierzy zawodowych”. Autorki w bardzo interesujący sposób przedstawiają morale sił zbrojnych popierając je niezwykle istotnymi badaniami empirycznymi.

Następne artykuły dotyczą morale w policji. Magdalena Rudnicka w publikacji „Misja społeczna policji oraz tożsamość społeczna funkcjonariuszy policji jako grupy dyspozycyjnej” analizuje misję i tożsamość funkcjonariuszy. Zwraca również uwagę na proces adaptacyjny policji oraz na stres w pracy policjantów. Marek Fałdowski w „Zarządzanie jednostką policji a etyka zawodowa” wskazuje na zależności pomiędzy nimi. Zwrócił on uwagę na powszechnie uznawane wartości i normy kreujące kulturę policji, a także ukazał style zarządzania, cechy, jakie powinien posiadać funkcjonariusz na stanowisku kierowniczym.

Kolejne cenne prace: Piotra Łuki „Kształtowanie standardów etycznych w policji”, Bartosza Rykowskiego „Etyka zawodowa policjantów w procesie edukacji policyjnej”, Bartosza Stefanowskiego „Wpływ morale i etyki funkcjonariuszy policji na wizerunek instytucji” dotyczą niezwykle ciekawej analizy morale i etyki w zawodzie policjanta.

W równie interesujący i szczegółowy sposób w odniesieniu do służb kryminalnych policji problematykę etyki i morale poruszył Jerzy Gąsiorowski i Piotr Podsiedlik w publikacji „Etyka zawodowa funkcjonariuszy służb kryminalnych policji”. Natomiast Marcin Płotek przedstawił historię funkcjonariuszy podległych komendzie wojewódzkiej w publikacji „Morale funkcjonariuszy Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Olsztynie”. Opisał on postawy, poziom dyscypliny i morale milicjantów. Wskazał także problemy i warunki, w których pracowali milicjanci na Warmii i Mazurach.

Podobne rozważania w kontekście służb celnych przedstawili: Zbigniew Grzywina w pracy „Odpowiedzialność i morale służb celnych”, Milena Domasiewicz „Wykorzystanie doświadczeń w kształtowaniu morale w służbach mundurowych wśród innych podmiotów ratunkowych”. Ostatnim artykułem dotyczącym zjawiska morale w policji jest tekst Tomasza Pączka „Wierność ślubowaniu jako przyczynek do rozważań o morale funkcjonariuszy policji”. Autor zwraca uwagę na istotę morale, analizuje rolę składaną przez policjantów w Polsce od zakończenia I wojny światowej do współczesności. Ukazuje sposób składania przysięgi i jej wpływ na morale funkcjonariuszy.

Następne prace poświęcone są uwarunkowaniom morale. Opracowanie Anny Czubaj „Osobowe, społeczne i religijne źródła wartości moralnych żołnierzy i funkcjonariuszy służb mundurowych” analizuje pojęcie wartości moralne w kontekście człowieka, społeczeństwa i religii.

Monika Wojakowska opisuje „Przywództwo jako narzędzie podnoszenia morale funkcjonariuszy formacji umundurowanych”. Wskazała ona na fakt rozwijania umiejętności i cech przywódczych. Zaprezentowała istotę i główne determinanty skutecznego przywództwa.

W artykule „Rola kapelana wojskowego w kształtowaniu morale żołnierzy” Sławomir Bylina opisuje duszpasterstwo wojskowe, proces udziału kapelanów w Wojsku Polskim, a także wpływ kapelana wojskowego na kształtowanie morale żołnierzy.

Uzupełnieniem powyższych tekstów są rozważania: Mariana Marcinkowskiego i Janusza Świniarskiego w pracy „Kultura fizyczna w moralno-bojowym przygotowaniu żołnierzy” dotyczące znaczenia kultury fizycznej w kształtowaniu pożądanych cnót osobowych żołnierzy.

Natomiast Andrzej Łapa w publikacji „Morale wojska w świetle dyspozycji społeczeństwa wobec weteranów” w interesujący sposób zwraca uwagę na postawy społeczne wobec żołnierzy i weteranów na przestrzeni wieków, które mają niebagatelny wpływ na zachowania żołnierzy na polu walki.

Michał Klimek w publikacji „Bezpieczeństwo transportu wojskowego a morale żołnierzy” przybliży wątek logistyki w wojsku związany z przemieszczaniem się żołnierzy i sprzętu wojskowego. Autor zaznacza, że bardzo ważnym czynnikiem jest zależność pozyskiwanych i przetwarzanych przez służby wywiadu informacji związanych z transportem wojskowym a morale żołnierzy.

Kolejny dwa artykuły w znacznym stopniu odchodzą od klasycznych rozważań na temat zjawiska morale. Maciej Marczyk w publikacji „Wpływ nowoczesnych technologii teleinformatycznych (ICT) na morale współczesnego żołnierza” przedstawia w sposób interesujący znaczenie nowoczesnych technologii i teleinformatyki na współczesnym polu walki. Zaznacza, że wpływ na morale współczesnego żołnierza odgrywa przygotowanie techniczne armii jej nowoczesność. Autor podkreśla, że współcześnie zwycięstwo w połowie uzależnione jest od siły i postaw moralnych żołnierzy i społeczeństwa a w połowie od przygotowania technicznego armii.

Do podobnych wniosków w artykule „Działania w cyberprzestrzeni a morale żołnierzy” dochodzi Mieczysław Koziński. Podkreśla on znaczenie i wpływ współczesnych technologii takich jak internet, telewizja czy telefonia komórkowa na morale żołnierzy. Autor zwraca uwagę na rolę propagandy niesionej przez nowe technologie i jej wpływ na morale żołnierzy.

Recenzowana monografia reprezentuje kompletne i całościowe ujęcie kwestii zjawiska morale żołnierzy i funkcjonariuszy służb mundurowych. W monografii w większości publikacji przyjęto zasadę wyrażania rozważań teoretycznych popartymi przykładami praktycznymi lub badaniami empi-

rycznymi. Przyjęta metodologia monografii zasługuje na uznanie i wyróżnia ją na rynku wydawniczym. Monografia stanowi źródło wiedzy i popularyzacji badań, prowadzonych przez autorów poszczególnych publikacji, w różnych obszarach związanych ze zjawiskiem morale. Stanowi ona ważny i wart polecenia wkład w literaturę przedmiotu. Należy stwierdzić, że tytuł pracy jest adekwatny do zawartości książki. Godny uwagi jest fakt, iż książka jest bogato udokumentowana i korzysta z najnowszej literatury polskiej jak i światowej. Istotną zaletą monografii jest odwoływanie się w rozważaniach przez Autorów, zarówno do teorii jak i do praktyki. Na podkreślenie zasługuje fakt, że książka jest zbiorem publikacji zarówno wybitnych przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych jak również aktywnych zawodowo policjantów czy żołnierzy co sprawia, że staje się źródłem wiedzy zarówno teoretycznej jak i praktycznej popartej doświadczeniami. Książka w sposób kompleksowy przedstawia zjawisko morale. W poszczególnych częściach zauważalna jest podział logiczny prezentacji obejmujący: wprowadzenie, definiowanie pojęć i przyjmowanie klasyfikacji, odwołania do aktualnego stanu badań oraz przykłady praktyczne. Z analizy spisu literatury wynika, że do jej przygotowania wykorzystano różnorodne i aktualne źródła literatury uwzględniające zarówno pozycje polskie jak i liczne pozycje anglojęzyczne. Z tego punktu widzenia praca przybliży światowy dorobek naukowy z zakresu nowoczesnych rozważań dotyczących zjawiska morale. Artykuły zawarte w książce mogą być inspiracją do podjęcia dalszych badań nad zjawiskiem morale.

mgr Sławomir Mroczek – Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa,
Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach